

деіндустріалізація аграрного сектору. З 1991 р. науковий кадровий потенціал скоротився лише в 1,3 рази, в той час як загальна чисельність дослідників країни скоротилася у 2,6 рази. В цілому зменшення чисельності дослідників в аграрному секторі було менш значним, ніж скорочення самого аграрного сектору, включаючи обсяги виробництва продукції, розмір ріллі, а також чисельність зайнятих в цьому секторі.

Проблема полягає в тому, що аграрна наука часто є відірваною від виробництва, а результати досліджень носять необ'єктивний характер. Як результат, деякі дослідження залишаються незатребуваними з боку сільськогосподарських виробників. Головна причина полягає в тому, що в Україні сформувалися крупні сільськогосподарські підприємства (наприклад, агрохолдинги), які фактично є монополістами на ринку сільськогосподарської продукції і перешкоджають закономірному розвитку середнього та малого агробізнесу.

Такий стан – ще один доказ, який свідчить про неефективність проведених в аграрному секторі реформ, внаслідок яких аграрна наука залишилася відірваною від сільськогосподарського виробництва і слабо комерціалізованою, що суперечить світовому досвіду. Тому держава і суспільство мають здійснити масштабні заходи з метою захисту сільськогосподарського виробника від руйнівної сили неолібералізму і створення економічних, правових, організаційних, соціальних та інших умов для спрямування реформ на забезпечення інноваційного розвитку цього найважливішого для безпеки країни і суспільства сектору економіки.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ

*Мазнев Г.Є., професор,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

В Україні останнім часом з'явилося багато публікацій з питань класифікації кластерів, ефективності їх функціонування, зарубіжного досвіду використання кластерних моделей, пропозиції щодо застосування кластерних технологій в умовах вітчизняної економіки тощо.

Проте в роботах багатьох дослідників переважає фрагментарний аналіз та вибіркового підхід щодо висвітлення окремих аспектів формування та функціонування кластерів. Причому, наголос робиться в основному на перевагах кластерних формувань. Деякі автори, спираючись на досвід високорозвинутих країн, значно перебільшують позитивні якості кластерів, приписуючи їм антикризові можливості і здатність реанімувати фінансово слабкі, збиткові підприємства.

Але ми вважаємо, що такий підхід є помилковим. Об'єднання високорентабельних і збиткових підприємств через різну забезпеченість фінансовими, трудовими і матеріальними ресурсами, через різні інтереси учасників, а тому і відсутність належної довіри між ними, не може генерувати синергетичного ефекту, притаманного системі. Такий ефект може бути забезпечений тільки в тому разі, коли кожен учасник робить адекватний внесок у розвиток об'єданого виробництва і підвищення його ефективності. З цього приводу важко не погодитись з висловлюванням Панкової К.І., що «кластер М. Портера – это боевое сообщество готовых к рыночной борьбе участников, а не обоз с вяло плетущимися спутниками» [1, с. 65].

Інноваційний кластер, здатний розвиватися тільки при постійному створенні і впровадженні новачій та високій інновативній здібності учасників кластера. Такі умови в інноваційному кластері забезпечуються наявністю в його структурі розвиненої дослідницької сфери, яка може бути представлена університетами і науково-дослідними установами. Ці останні повинні бути включені до кластероутворюючого ядра. Це дозволяє генерувати нові ідеї з високою частотою і періодичністю.

Однак слід мати на увазі, що сучасні дослідження зарубіжних вчених доводять, що в інноваційних кластерах генерування інновацій компонентами кластера може відігравати не тільки позитивну, а у певних випадках і руйнівну роль. Це призводить до зниження темпів розвитку кластера, в результаті чого останній може перейти з прогресивної на ізогресивну і навіть на регресивну вітку розвитку, що в подальшому може привести до його декомпозиції, тобто до розпаду кластерної структури. Розпад кластера нівелює синергетичний ефект, обумовлений географічною близькістю учасників кластерного формування.

Сучасні інноваційні технологічні кластери в агропромисловому виробництві являють собою складну систему взаємопов'язаних підприємств з багатьма стадіями виробництва й переробки

сільськогосподарської продукції. Якість і собівартість кінцевого продукту суттєво залежить від попередніх етапів його обробки. Тому ефект від впровадження інновації на певному етапі виробничого процесу може бути невільований іншим учасником кластера, наприклад, підприємством – переробником на наступному етапі. Це буде приводити до дестабілізації всієї кластерної системи і до можливого її розпаду.

Надзвичайно важливим є те, щоб інноваційне зростання кластерного формування відбувалося синхронно всіма його учасниками. Тобто інновації повинні впроваджуватись не ізольовано на окремих підприємствах, а одночасно всіма елементами кластерної системи. Таким чином, необхідним є створення замкнутого технологічного ланцюжка із інноваційних підприємств.

Характерною особливістю і перевагою кластерних формувань є те, що увага концентрується не на окремих підприємствах, а на взаємовідносинах між підприємствами і установами, які входять до складу кластера. А взаємовідносини будуються, насамперед, на принципах кооперації, відкритості, довіри та довгострокових договірних стосунків. Важливість взаємозв'язків учасників об'єднання в сфері інноваційної діяльності підкреслюють автори [2]. Вони наголошують, що саме створення нових ефективних зв'язків між учасниками об'єднання породжує властивості, якими не володіє жодний із учасників, що забезпечує комплексну систему генерації знань, перетворення їх в інновації, а також подальшу комерціалізацію останніх.

Координація інтересів учасників кластера, які пов'язані одним технологічним ланцюжком, забезпечується на засадах особистих взаємозв'язків, які зумовлені спільними цілями та територіальною близькістю виробничих, обслуговуючих підприємств, наукових установ та органів влади. Формування мережі стійких взаємозв'язків між усіма учасниками кластера забезпечує поширення нових знань і технологій і прискорює трансформацію інновацій в конкурентні переваги.

Інноваційний кластер повинен працювати як єдиний економічний організм, але при його формуванні виникає багато проблем взаємодії окремих елементів. Особливістю інноваційних кластерів є те, що між компонентами кластера, які знаходяться у взаємодії, періодично виникають внутрісистемні протиріччя. Це протиріччя між компонентами усередині кластероутворюючого ядра, або між компонентами усередині оточення ядра, а також протиріччя

між компонентами ядра і компонентами оточення. Необхідно враховувати, що наприклад, сильний представник оточення кластероутворюючого ядра може захвачувати й утримувати внутрікластерні ресурси на шкоду компонентам ядра. Тобто, учасники кластера в ринкових умовах не завжди підпорядковуються єдиній стратегічній меті. Слід мати на увазі, що в інноваційних кластерах крім матеріальних і фінансових ресурсів ресурсом є також високоспецифічні фактори виробництва – інтелектуальна праця, наукові ідеї і розробки. Саме ці фактори виробництва є необхідними для підвищення стійкості кластера і його подальшого прогресивного розвитку.

Для забезпечення ефективності роботи інноваційного кластера повинно бути цілеспрямоване управління його функціонуванням. Науковці [3] доводять, що таке управління можливе на базі методології гомеостатики [4], яка передбачає управління розвитком системного об'єкта через управління внутрісистемними протиріччями між двома його компонентами, які знаходяться у взаємодії. Вони стверджують, що гомеостатична концепція протиріччя є більш глибокою і ефективною у порівнянні з концепцією конкуренції [3, с. 59].

Конкуренція, як відомо, забезпечує природний відбір найбільш життєздатних елементів біологічних і соціально-економічних систем і позбавлення слабкіших.

Ми вважаємо, що це не припустимо для внутрікластерних взаємовідносин. В кластерах конкурентна боротьба повинна бути незначною, інакше висока конкуренція буде руйнувати коопераційні взаємозв'язки учасників кластера. Домінування конкуренції над кооперацією буде приводити до розпаду кластерного формування.

В той же час деякі науковці або не акцентують увагу на тому, що конкуренція між учасниками кластера повинна бути незначною, або стверджують, що в кластері повинна бути висока конкуренція. Наприклад, цитуємо: «... взаємодія в кластері характеризується... наявністю високого рівня конкуренції...» [5, с. 29].

Ми не можемо погодитися з таким твердженням. З цього приводу не зайвим буде навести думку автора теорії кластерів Майкла Портера, який наголошував, що «більшість учасників кластера не конкурують між собою безпосередньо... вони мають багато спільних потреб і можливостей... для координування дій.. без загрози конкуренції» [6, с. 216].

Ми вважаємо, що в кластерах не можна допускати високого рівня конкуренції і домінування її над кооперацією. Більш того, між

конкуренцією і кооперацією повинен дотримуватися певний баланс. Аналогічну думку висловлюють також і інші дослідники. Навіть вважають доречним [3], [7] вживання термінів «суперництво» і «співробітництво», які більш адекватно віддзеркалюють сутність внутрікластерних взаємовідносин ніж «конкуренція» і «кооперація».

Управління розвитком і ефективним функціонуванням інноваційного кластера повинно базуватись на дотриманні динамічного балансу між суперництвом компонентів кластера за ресурси і співробітництвом з використання ресурсів. В цьому разі конкурентні переваги окремих фірм і кластерного формування в цілому зростають і стають стійкими і тривалими.

Для характеристики значимості суб'єкта, його вагомості у бізнесовому просторі останнім часом в економічній науці введено термін «суб'єктність». Суб'єктність трактується як здатність господарюючого суб'єкта самостійно визначати власну економічну поведінку незалежно від інших підприємств, ставити цілі, формувати стратегію і самостійно розвиватись на основі власних інтелектуальних, ресурсних та інших можливостей [8]. Будь яка організаційна система накладає певні обмеження незалежності дій суб'єкта господарювання. Тому, на перший погляд, чим більше самостійність підприємства і незалежність його від інших операторів ринку тим більшим є його успіх у ринковій економіці.

Але в сучасних умовах глобалізації це правило суттєво порушується. Спостерігається невідповідність рівня успіху підприємницької структури співвідношенню «залежність – самостійність» підприємства. Збільшення залежності підприємства від інших може як зменшувати так і суттєво збільшувати результати господарської діяльності, тобто знижувати, або підвищувати рівень його суб'єктності. Таке явище сучасна економічна наука визначає як «парадокс суб'єктності».

Розв'язання парадокса суб'єктності може бути досягнуто, якщо підприємство свідомо поступиться часткою своєї незалежності і побудує надійні зв'язки з впливовими партнерами. Тобто, для досягнення вищого рівня успіху «треба йти назустріч вельми серйозній залежності від ефективних партнерів» [9, с. 92].

В кластерах парадокс суб'єктності розв'язується найбільш вдало, тому що кожне підприємство-учасник кластера фокусується на своїх конкурентних перевагах, залишаючи у своєму виробництві тільки те, що може виконувати краще інших, а партнерам передає види діяльності, де їх переваги є незаперечними [9]. При цьому зростає

рівень партнерського співробітництва, учасники прагнуть до підвищення ефективності як власної, так і колективної діяльності. На думку вчених, кластери являють собою більш високий рівень розвитку інтеграційних процесів [10].

Коопераційні і інтеграційні процеси мінімізують транзакційні витрати [11, с. 56], отже виступають важливішим фактором генерування ефекту емерджентності, який характеризується перевищенням сукупного результату над сумою його складових. В той же час, для автономно діючих суб'єктів ринку транзакційні витрати зростають [11, с. 54].

Інтенсифікація механізмів приватно-державного партнерства шляхом формування й розвитку інноваційних технологічних кластерів є потужним каталізатором підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Розв'язання такої великомасштабної проблеми неможливо за ініціативою окремих учасників ринку і повинно здійснюватись на всіх рівнях законодавчої і виконавчої влади. При формуванні інноваційних технологічних кластерів мають бути чітко визначені ролі державних і приватних структур відповідно до їх функцій і повноважень як в національному господарстві так і в кластері, якій створюється. Крім того, завдання, які підлягають розв'язанню на макро-, мезо- і мікрорівнях, мають бути розподілені функціонально між суб'єктами регіональної і державної влади та приватними структурами.

Висновки.

1. В інноваційних кластерах генерування інновацій компонентами кластера може відігравати не тільки позитивну, а у певних випадках і руйнівну роль. Ефект від впровадження інноваційній на певному етапі виробничого процесу може бути нівельований іншим учасником, наприклад, підприємством-переробником на наступному етапі. В результаті кластер може перейти з прогресивної на ізогресивну і навіть на регресивну вітку розвитку, що в подальшому приведе до розпаду кластерної структури.

Для запобігання переходу кластерної системи на регресивну вітку розвитку і подальшої її декомпозиції впровадження інновацій має здійснюватись не ізольовано на окремих підприємствах, а синхронно всіма елементами кластерного формування.

2. Управління взаємовідносинами учасників кластера треба будувати на базі методології гомеостатики через управління внутрисистемними протиріччями між парами його компонентів, які знаходяться у взаємодії.

3. Закономірність зростання успіху господарюючого суб'єкта від збільшення самостійності і незалежності його від інших операторів ринку в сучасних умовах порушується. Для розв'язання так званого «парадокса суб'єктивності» в інноваційних кластерах підприємство має свідомо поступитися часткою своєї незалежності, будуючи зв'язки з впливовими партнерами і фокусуючись на своїх конкурентних перевагах.

4. В інноваційних кластерах коопераційні і інтеграційні процеси мінімізують транзакційні витрати і тому виступають важливішим фактором генерування ефекту емерджентності.

5. В кластерах не можна допускати високого рівня конкуренції і домінування її над кооперацією – повинен дотримуватись динамічний баланс між суперництвом компонентів кластера за ресурси і співробітництвом з використання ресурсів. В цьому разі конкурентні переваги окремих фірм і кластерного формування в цілому зростають і стають стійкими і тривалими.

Література.

1. Панкова К.И. Ещё о кластерах / К.И. Панкова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2012. - № 1. – С. 63 – 66.

2. Шпикуляк О.Г. Бізнес-система управління інноваційними ресурсами в агропромисловому виробництві України /О.Г. Шпикуляк, С.О.Тивончук, С.В. Тивончук, А.О. Сігайов // Економіка АПК. – 2012. - № 4. - С. 123 – 127.

3. Боуш Г.Д. Новый подход к управлению развитием инновационных кластеров / Г.Д. Боуш, О.А. Верховец, К.И. Грасмик // Инновации. – 2012. - № 1. – С. 57 – 65.

4. Горский Ю.М. Основы гомеостатики: курс лекций / Ю.М. Горский. – Иркутск: Изд-во Иркутской экономической академии, 1995. – 248 с.

5. Некрасов Р.В. Опыт развития кластеров в Самарской области / Р.В. Некрасов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. - № 6. – С. 28 – 33.

6. Портер М. Конкуренция / М. Портер. - М.: ИД «Вильямс», 2000. - 485 с.

7. Заболотский С.А. Риски инновационного развития кластеров федерального значения в нефтегазохимическом комплексе / С.А. Заболотский // Инновации. – 2012. - № 2. – С. 42 – 44.

8. Сарно А. Субъектность и инновационные сети Санкт-Петербурга /А. Сарно, И. Сарно, Э. Кокконен // Инновации. - 2008. - № 8. - С. 24 - 30.

9. Сарно А. Менеджеры Санкт-Петербурга на пути создания инновационной экономики / А.Сарно, И. Сарно, Э. Кокконен // Инновации. - 2007. - № 11.-С. 91-97.

10. Кунднус В.А. Формирование кластеров на селе – базис

інноваційного розвитку агропромислового виробництва / В.А. Кунднус // *Економіка сільськогосподарських і переробляючих підприємств*. – 2012. - № 2. – С. 56 – 62.

11. Анциферова О. Саморегулювання розвитку кооперативних і інтеграційних процесів / О. Анциферова // *Економіка сільського господарства Росії*. – 2011. - № 1. - С. 54 – 61.

РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Миколенко І.Г., к.е.н.,
Полтавська державна аграрна академія*

У ході трансформації економіки нашої країни, економічних криз та кардинальних змін в аграрному секторі економіки, непрості ситуація склалася як в аграрному виробництві в цілому, так і на ринку молочних продуктів. Переважна більшість підприємств молокопродуктового підкомплексу не встигає здійснювати організаційно-економічні перетворення виробничої діяльності адекватній змінам навколишнього середовища. Значно змінилися темпи виробництва молока в окремих зонах і категоріях господарств, міжрегіональні та міждержавні зв'язки, пов'язані з реалізацією продукції галузі. Нездатність господарювати в нових умовах, низька платоспроможність населення призвели до збитковості більшості підприємств, що виробляють та переробляють молоко.

В сільськогосподарських підприємствах Полтавщини виробляється біля 14 % загальнодержавного обсягу молока. В 2011 році область серед регіонів України по поголів'ю великої рогатої худоби та корів та по виробництву молока в сільськогосподарських підприємствах займає 1 місце. Що стосується статистичних даних по виробництву молока, то вони мають позитивну динаміку. Станом на 1 січня 2012 року в усіх категоріях господарств Полтавської області поголів'я великої рогатої худоби складало 267 тис. голів, в тому числі корів – 136 тис. голів. В сільськогосподарських підприємствах поголів'я корів складає 68 тис. голів. За 2011 рік проти попереднього в сільськогосподарських підприємствах збільшилось поголів'я корів – на 3%.

Поголів'я корів в ОСГ населення з 2004 р. забезпечувало майже половину обсягів виробництва. Це є значним резервом по